

Naomi Klein

OGRAD E I PROZORI

dopisi s linija fronte spora o globalizaciji

V.B.Z., Zagreb, 2003., 196 str

Marko Grdešić

Velike i moćne gospodarske organizacije nisu novost našeg vremena. Treba se samo prisjetiti primjera Istočno-indijske kompanije u kojoj je svojedobno radio John Stuart Mill. On je u toj gigantskoj korporaciji radio kao visoki službenik kada je, doslovce, naslijedio taj položaj od svoga oca Jamesa Milla. Ta je kompanija raspolagala svojom vlastitom vojskom, a sama je kraljica bila vlasnik dionica. Ne samo da je Istočno-indijska kompanija bila monopolist nego je, na neki način, bila i vlast, ona je ubirala porez, a tko se s njenim "poslovanjem" nije slagao trpio je posljedice. Ako je netko i zaboravio na to koliko su korporacije bile moćne još u doba oca i sina Milla, John Kenneth Galbraith ih je na to podsjetio kada je krajem šesdesetih godina napisao svoj bestseller *Nova industrijska država*. Na trenutak su i znanstvena i šira društvena javnost bili ponovno suočeni s korporacijama - ne samo da su gigantske i moćne nego tu moć koriste za svoje partikularne ciljeve. Rasprava o korporacijama ponovno se nakratko zahuktala, a sam je Galbraith došao u središte tih rasprava. Ipak, iz različitih razloga rasprava prestaje biti zanimljiva krajem sedamdesetih te tijekom osamdesetih godina. S jedne je strane Reaganova Vlada ponovno intenzivirala "hladni rat", pa je kritiziranje domaćeg gospodarskog sustava zauzelo drugo mjesto spram borbe protiv vanjskog neprijatelja, velikog i moćnog "zlog carstva". S druge su strane ekonomske teškoće, silazni krak konjunkturnog ciklusa i neodrživost dotada visokih izdataka za socijalne službe prisilile zapadne zemlje da odustanu i od primisli na reforme gospodarskoga sustava. Taj je sustav, i korporacije koje ga sačinjavaju, postao predragocjen za

potencijalni gospodarski oporavak, pa bi se svaka intervencija, i pokušaj reforme sustava kakvog ga je razotkrio Galbraith, mogla shvatiti kao protivljenje samom ekonomskom oporavku.

Devedesete godine nisu otklonile krizu socijalne države, ali su otklonile "hladni rat". Tako je javnost, sada globalna i mahom demokratska, ili barem *demokratskija* nego prije, ponovno postala osjetljiva na ponašanje korporacija, posebno onih gigantskih. I kada se nakon dosta vremena bacio pogled na takve gospodarske behemote otkrivaju se, ne samo jači i veći nego prije, već kao i sve malobrojniji. Naomi Klein je svojom knjigom *No Logo* usmjerila pažnju na taj fenomen, a zatim je još bacila i svjetlo na neke sasvim nove karakteristike korporacija. Kleinova je pokazala da korporacije više ne nude proizvode nego *brand*, marku, imidž, *lifestyle*. Kada se kupuju hlače u Bennettonu, ne kupuju se hlače nego mladost, multikulturalnost i tolerancija. Kada se gleda Disneyev crtič, ne gledaju se animirani likovi s platna nego se kupuje djetinjstvo i bajkovitost. Na taj su se način korporacije preobrazile iz proizvođača roba i usluga u proizvođača nečeg sasvim neopipljivog, ali vrlo profitabilnog. Međutim, kako je Kleinova uvjerljivim dokumentarističkim pristupom i mnoštvom životnih primjera pokazala u *No Logo*, te su korporacije i dalje sklone svoju moć iskorištavati na načine koji ne moraju biti komplementarni javnom interesu društva. To se očituje u (ne)kvaliteti radnih uvjeta, zaposjedanju javnog prostora, sveprisutnosti reklama, ekološkim hazardima, održavanju autoritarnih poredaka u zemljama Trećega svijeta ukoliko ne ugrožavaju poslovanje itd.

Tako smo krajem devedesetih dobili knjigu koja je mogla artikulirati jasnim i razumljivim jezikom sve što se "otprilike" shvaćalo ili se znalo na "intuitivnoj razini". S *No Logo* je antikorporacijski argument dobio čvrsto utemeljenje, a cijeli jedan globalni pokret svoju "bibliju". Ako ostavimo sa strane usporedbe s Marxom, Naomi Klein je s *No Logo* dala žurnalistički i dokumentaristički prikaz jednog gorućeg problema, a ujedno je

i pozvala na borbu sve koji su se opekli na globalizaciji na način na koji ju provodi sadašnji politički i ekonomski establišment.

Nekoliko godina poslije, Naomi Klein nastavlja s istom tematikom i u knjizi *Ograde i prozori - dopisi s linija fronte spora o globalizaciji* koja se u nas pojavljuje u izdanju VBZ-a i prijevodu Luke Bekavca. Kleinova je ponovno na terenu na kojem se nalazila i u *No Logo*, samo što ovu knjigu ipak karakterizira veća skromnost. Riječ je, naime, o zbirci njenih predavanja, kolumni i eseja objavljenih u raznim novinama od *New York Timesa* do *Globe and Maila* većinom iz 2000. ili 2001. godine. Iz tog je razloga i sama knjiga, kao cjelina, manje koherentna od *No Logo* što je i razumljivo budući da su neki od članaka pisani u pauzama prosvjeda, u avionu na putu do grada u kojem se sastaje MMF, u hotelu u jutro nakon još jedne runde razgovora s WTO-om. Tako su neka poglavlja kratka, neka duža, a sadržajem su međusobno vrlo različita. Ponekad Kleinova tematizira beskućnike u Torontu, ponekad zapatiste u Meksiku, a ponekad borbu protiv genetski modificirane hrane. Svi su ti događaji povezani - radi se o otporu spram sadašnje vladajuće ekonomske i političke doktrine koja se obično naziva (neo)liberalizmom.

Kao odgovor na neoliberalizam nastaju razni pokreti koji svi skupa tvore jedan izrazito heterogen globalni pokret. Neki se bore protiv izlova morskih kornjača, neki protiv pretjeranih subvencija i carinskih zaštita za američke farmere, a neki protiv agresivnih marketinških pristupa kompanija kao što je *Nike*. Svima je zajedničko neslaganje s vodećim načelima globalnog gospodarskog i političkog sustava: više slobode za trgovinu, privatizacija, deregulacija, manje javnih službi, fleksibilizacija tržišta rada. Negativni učinci ovakve globalizacije najteže pogađaju nerazvijene zemlje, ili kako se pristojnije kaže, zemlje u razvoju, ali je pokret po opsegu jednak opsegu svog neprijatelja - globalan je.

Ograde i prozori je kao knjiga često slična samom pokretu kojeg tematizira, tj. bavi se raznim područjima, strastveno, mladenački te bez posebnih teorijskih ambicija. Međutim,

pitanja o budućnosti pokreta kojem je ona na čelu (ili je barem jedna od predvodnika) nameću se Kleinovoj sami od sebe. U knjizi su najzanimljivija upravo ona poglavlja u kojima se osvrće na perspektive globalnog pokreta otpora te potencijalne razvojne prijedloge koje taj pokret može dati. Tu Kleinova tematizira sposobnost tog vrlo heterogenog i decentraliziranog pokreta da ponudi alternativu postojećoj ekonomskoj doktrini. Njeni su odgovori nepotpuni i proturječni - na lokalnoj se razini zalaže za veće ovlasti i odgovornosti lokalnih zajednica. Proces odlučivanja je potrebno decentralizirati i odgovornost dati lokalnim zajednicama koje će konstantnom demokratskom deliberacijom donositi odluke. Promatrajući aktere nacionalne razine, Naomi Klein smatra da na sindikatima i političkim strankama leži zadaća da prepoznaju i artikuliraju nove interese te da ih uspiju nametnuti u postojećim demokratskim institucijama. Na trećoj, međunarodnoj, ili bolje rečeno globalnoj razini Kleinova očekuje da se organizacije kao što su WTO, MMF i Svjetska banka reformiraju. Je li to moguće i kako, nije posve jasno. Na toj trećoj razini djeluje i cijeli globalni pokret kojem ona pripada, a tom se pokretu također postavljaju teška pitanja - može li artikulirati alternativu liberalizmu i ako to jest slučaj, na koji će se način ta odluka donijeti?

Ta su pitanja izuzetno složena, pa nije ni za očekivati da se na njih dade jednostavan i nedvosmislen odgovor, a kamoli da se to učini u jednom novinskom članku, od kakvih je sastavljena ova knjiga. Pitanja o globalnom upravljanju (shvaćenom kao *governance*), međunarodnim institucijama i pravednosti u političkoj ekonomiji su pitanja koja ostaju za sve da ih rješavaju, a posebno ostaje na znanstvenicima društveno-humanističkih znanosti da ponude alternativne izlaze iz postojeće situacije. Iako ne nudi odgovore na pitanja koja postavlja, zasluga je Naomi Klein u tom što raspravu održava živom, tj. ne dopušta javnosti, koju krasi brzo zaboravljanje, da zaboravi na postojanje gigantskih i moćnih korporacija. Ponekad je dobro da svako malo zazvoni alarm.